

עלון המשפט

ביה"ד "נתיבות חיים" שע"י מוסדות מענה שמחה י-ם
בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א
פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637, פקס: 02-5023655

גליון חודש סיון ה' תשס"ט גליון מס' 22

בית דין לענייני ממונות ובית הוראה

בית הוראה לענייני ממונות "נתיבות חיים" שע"י כולל חושן משפט "אוהל יוסף"

בית ההוראה מיועד לביורר עניינים הקשורים לענייני ממונות, ניתן להתייעץ עם חברי בית הדין "נתיבות חיים" בענייני ממונות, וכן ניתן לקבל סיוע בעריכת חוזים צוואות וכדו' ללא צורך בקביעת תור. ניתן לקבל תשובות גם באידיש, באנגלית ובצרפתית.

בית ההוראה פתוח בימים א - ה בין השעות 15:30-13:40,
וביום ו' בין השעות 13:00-11:00. עם הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א

ניתן לפנות בשעות אלו גם בטלפון: 02-502-3637
או כל היום בפקס: 02-502-3655

דוא"ל: E-mail: beisdin@neto.net.il

כמו"כ ניתן לקבוע תור לדיונים בביה"ד "נתיבות חיים"
בפ"ל: 052-7642-346

הדיונים נערכים בשפות עברית, אנגלית ואידיש.

ההרכבים בבית הדין הם בראשות הדיינים דלהלן:

יום א'	הגאון הרב יצחק שובקס שליט"א
יום ב'	הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א
יום ג'	הגאון הרב יוסף פליישמן שליט"א (ניתן להזמין דיונים גם באנגלית)
יום ד'	הגאון הרב יעקב פרבשטיין שליט"א
יום ה'	הגאון הרב אברהם דברמדיקר שליט"א

מזכירות בית הדין

תוכן העניינים

- א. פסקי דינים – הלכות צדקה – חלק א' – החייבים לתת צדקה
- ב. נתן עצה לחבירו כיצד לגנוב, האם חייב לשלם
- ג. האם מזיק רשאי לתקן את הנזק ולהיפטר מתשלום

פסקי דינים – הלכות צדקה – חלק א' – החייבים לתת צדקה

הרב יוסף פליישמן שליט"א

1. אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב לתת צדקה. אמנם אינו חייב לתת חומש או מעשר² מנכסיו ככל אדם, אלא די שיתן שלישיית השקל³ במשך⁴ השנה⁵. לפי רוב הראשונים שלישי שקל הקודש הוא שווי של 0.165 אונקיות⁶ (=4.68 גרם) כסף⁷, ולשיטת החזון איש השיעור הוא 6.4 גרם כסף⁸.
2. עני, שאם יתן צדקה לא ישאר לו כדי פרנסתו, נחלקו הפוסקים אם הוא חייב לתת צדקה בכלל⁹.

1. לשון הרמב"ם בהלכות מתנות עניים פ"ז ה"ה והטור והשו"ע יו"ד סי' רמח "חייב ליתן ממה שנותנים לו". מקור הדין הוא בגמ' גיטין דף ז ע"ב "ועניתיך (נחום א יב) אמר מר זוטרא אפי' עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה". ועיין הערה 9 על שינוי הלשון "יעשה צדקה" ולא "חייב ליתן צדקה" כלשון הפוסקים. 2. 'חומש' הוא השיעור הגדול ביותר שאדם רגיל יכול לתת לצדקה בדרך כלל, כמבואר בכתובות דף נ ע"א "באושא התקינו המבובו אל יבזבו יותר מחומש". ומי שרוצה לקיים המצוה מן המובחר יתן שיעור זה, כמבואר ברמב"ם שם ובשו"ע סי' רמט סעיף א. בגליונות הבאים נכתוב בעושה"ת פרטי הדינים בזה, ומתי מותר להוסיף יותר מחומש. 'מעשר' הוא מדה בינונית לשאר אנשים כמבואר ברמב"ם שם. 3. בגמ' ב"ב דף ט ע"א "אמר רב אסי לעולם אל ימנע אדם עצמו [מלתת] שלישיית השקל בשנה, שנאמר (נחמיה י לג) והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישיית השקל בשנה לעבודת בית אלוקינו". והנה לשון הרמב"ם בהלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ה הוא: "נותן לו כפי הגנות של השנה ידו וכמה עד חמישיית נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה בנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה, ולעולם לא ימנע עצמו משלישיית השקל בשנה, וכל הגנות פחות מזה לא קיים מצוה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר". ומפרש הב"ח בסי' רמט סעיף ב שהרמב"ם מביא את הדין של עני כהמשך של הדין של שלישיית השקל לשנה, וכן מפרש הערוך השולחן בסי' רמח סעיף ג, וכתב שעני אינו חייב במצוות 'חומש' או 'מעשר' רק בדין שלישיית השקל לשנה, וכן כתבו בספר נחלת צבי סי' רמח (מודפס באוצר המפרשים אות ב בשו"ע מהדורת פרידמן) בהדיא. ובספר צדקה ומשפט פרק א סוף הערה יט. 4. אין צורך לתת את כל הסכום בבת אחת, אלא אפשר מעט מעט עד שיצטבר במשך השנה סך שלישיית השקל. וכן מוכח מדברי הש"ך בסי' רמט סק"ד שכתב שנהגו שהגבאי היה אוסף צדקה ביום ב' או ה', כדי שיצטבר במשך השנה לכל הפחות שלישיית השקל אפילו אם יתנו כל פעם את המטבע הקטנה ביותר. ואף אם העני נותן לפעמים פחות מפרוטת הרי הוא מקיים מצות צדקה, וכפי שיבואר באחד הגליונות הבאים. 5. יש לעיין אם השנה נחשבת מ"ח ניסן ל"ח ניסן, כדוגמת הקרבנות שמביאים מ"ח ניסן משקלים חדשים, או אפשר שהשנה נחשבת מאדר שאז היו תורמים את השקלים לצורך הקרבנות, או שהשנה נחשבת מראש השנה לראש השנה. 6. הטור בסי' רמט כותב ששלישיית השקל הוא ששית אונקיה של כסף. שיטתו מבוססת על מה שכתב רש"י בפירושו על התורה (שמות כא לב) "והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיה למשקל הישר של קלוניא", וכשיטת רש"י פסקו הרבה מאנני אשכנז וצרפת, כגון התוספות והרא"ש. הרמב"ם כותב באגרת (הודפס בסוף ספר תורת האדם) שכשהגיע לארץ ישראל מצא שקל מזמן בית שני וראה שהוא מכוון בדיוק כשיטת רש"י, ולכן הצדיק את שיטתו. וכן כותב האברבנאל בפרשת כי תשא שגם לו הודמן שקל הקודש מוזמן הבית, וראה שהוא תואם למשקל שכתב רש"י. משקל אונקיה של קלוניא ידוע גם היום שהוא 29.231875 גרם, ובספר מסורת המשקל מוכיח ששקל לדעת רש"י הוא 4% פחות מחצי אונקיה של קלוניא שידוע היום, דהיינו שרש"י דיבר מאונקיה שהוא רק 28.0626 גרם, שזה יוצא אחוז אחד פחות מאונקיה המפורסמת היום שהיא 28.35 גרם, ולפי חשבון זה שיטת האונקיה המבוארת בפוסקים היא 0.165 אונקיות של זמנינו שהם 4.677 גרם כסף. 7. מחיר אונקיה (=28.35 גרם) של כסף עומד היום (ר"ח סיון ס"ט) במסחר המתכות על 57.54 ₪, ולפי זה שלישיית השקל הוא 9.50 ₪. 8. השיטה הידועה כשיטת החזון איש מבוססת על דעת מקצת הגאונים שהובאו בחידושי הרמב"ם ובחידושי הרשב"א בשבועות דף לח ע"ב שהפרוטה שווה לכסף במשקל חצי שעורה, ולפי זה חישוב החזון איש שפרוטה שווה ל-1/40 גרם כסף. וכיון שבשקל הקודש יש 4 דינרים ובכל דינר יש 192 פרוטות, כמבואר בקידושין דף יב ע"א, נמצא שהשקל הוא 768 פרוטות ושלישי השקל 256 פרוטות, יוצא ששלישיית השקל ששווה ל-256 פרוטות שוקל 6.4 גרם כסף. 9. הש"ך בסי' רמח סק"א הקשה שהמחבר כתב שאפילו עני המתפרנס מהצדקה חייב ליתן צדקה והרמ"א לא הגיה כלל, ובסי' רנא סעיף ג כתב הרמ"א "ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו", ומיישב הש"ך על פי מה שנפסק בשו"ע סי' רנג סעיף ב שעני שאין לו קרן שיוכל להתפרנס מהרווחים הוא ובני ביתו [למשך שנה, כמבואר בביאור הגר"א שם], רשאי לקבל צדקה. ואם כן יש לומר שבסי' רמח מדובר בעני שנוטל צדקה בגלל שאין לו קרן שיוכל להתפרנס מהרווחים, אבל ישאר לו כדי פרנסתו אפילו לאחר שיתן צדקה. לפי זה עני שאם יתן צדקה לא ישאר לו כדי פרנסתו פטור מלתת צדקה. בספר נחלת צבי ובהגהות יד שאלו שם הקשו על הש"ך שאף שהש"ך אמנם יישב את הסתירה ברמ"א, אבל הדין שעני חייב בצדקה מקורו בגמ', ואי אפשר לומר שבגמ' מדובר בעני שאין לו קרן, כמו שמפרש הש"ך בדברי השו"ע

3. לרוב הפוסקים כופין את העני המתפרנס מן הצדקה לתת שלישית השקל¹⁰. ויש אומרים שאין כופין אותו לתת למטרה מסוימת, אלא נותנים לו להחליף את כספי הצדקה עם עני אחר¹¹.
4. בעל חוב שאין לו ממה לפרוע את כל חובותיו [שכבר הגיעו זמן פרעונם], לא יתן צדקה יותר משלישית השקל לשנה¹² עד שיפרע את כל חובותיו¹³.
5. השוכר פועל והפועל סיים עבודתו, ואם יתן צדקה לעני לא יהיה לו כל השכר¹⁴ שהוא חייב לפועל, עדיף שלא יתן צדקה כלל¹⁵. ואפילו במקום שאין איסור 'בל תלין' הדין כן¹⁶.
6. אשה שאינה נשואה חייבת בצדקה¹⁷, אבל אשה נשואה, אפילו אם היא המפרנסת בבית, החיוב לתת צדקה היא רק על בעלה¹⁸.
7. מותר לאשה נשואה לתת לצדקה סכום קטן, בהתאם למצבו הכלכלי של בעלה, אפילו אם לא קבלה רשות מפורשת¹⁹. אמנם אם בעלה מוחה בה שלא תיתן צדקה, אסורה לתת²⁰ (חוץ מהמקרים שיבוארו בהמשך), אף אם בעלה אינו נותן לצדקה כפי שהוא מחויב, ומי שקיבל ממנה חייב להחזיר לבעל²¹.

שהרי הדין שעני שאין לו קרן רשאי לקבל צדקה נוהג רק בזמן הזה ולא בזמן הגמ', כמבואר בשו"ע שם. ולכן חולק הנחלת צבי על הש"ך וסובר שמה שכתב הרמ"א בס' רנא שעני שטור מצדקה, הכוונה שפטר מלתת יותר משלישית השקל לשנה, אבל שלישית השקל העני חייב ליתן אף אם לא ישאר לו כדי פרנסתו. וכתב שכן משמע מדברי הט"ז באו"ח סי' תרצד שדין שלישית השקל לשנה לצדקה ודין ארבע כוסות בפסח שווים שהעני חייב לחזור על הפתחים כדי לקיים המצוה. וכן מיישב הערוך השלחן בס' רמח סעיף ג את הסתירה בדברי הרמ"א. בהגהות יד שאול מיישב את תירוץ הש"ך על פי דיוק בלשון הגמ' שאפילו עני "יעשה" צדקה ולא שחייב ליתן צדקה, שאין זה אלא עצה טובה, והשו"ע כתב לשון חיוב על עני בזמן הזה שאין לו קרן. לפי דבריו יוצא שאין חיוב לתת צדקה כלל אם לא ישאר לו כדי פרנסתו, אבל כדאי לתת אפילו יותר משלישית השקל אף אם לא ישאר לו כדי פרנסתו. הב"ח בס' רמח סעיף ב כתב שהמלה "לעולם" שכתוב בגמרא לענין חיוב לתת שלישית השקל לשנה, הכוונה שכל אדם חייב אפילו מי שדחוק, ומשמע שאינו סובר כהש"ך, אלא שכולם חייבים בשלישית השקל לשנה. החינוך במצוה תעט כותב "שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב לעשות צדקה אם ימצא למטה ממנו שצריך לה", והיינו שאינו צריך לתת צדקה לעני כמותו אלא למי שעני יותר ממנו, ולכאורה לומר כן מהדין של חייך קודמים שהוא דין בכל התורה כולה. אמנם לא נתבאר בדברי החינוך אם חיוב זה לתת לעני במצב יותר גרוע הוא אפילו למי שאין לו כדי פרנסתו, או רק למי שיש לו כדי פרנסתו, וכדעת הש"ך. 10. כך פסקו הערוך השולחן בס' רמח סעיף ד ובספר דרך אמונה הלכות מתנות עניים פ"ז ס"ק סח, וכן מוכח מדברי הב"ח שיובאו להלן. 11. בשו"ע סי' רנא סעיף ח נפסק "עני שנתן פרוטה לצדקה מקבלים ממנו ואם לא נתן אין מחייבים אותו ליתן", ומפרש הב"ח שמדובר בעני שחייב לתת שלישית השקל שאין מחייבים אותו לתת צדקה לדבר מסוים, כיון שהוא רשאי לתת את כספי הצדקה לעני שיתן לו בחזרה. הש"ך מפרש שמדובר בעני שפטר לתת שלישית השקל, וכשיטתו שהובאה בהערה 9. הערוך השולחן סובר שכל עני מחויב בשלישית השקל, מפרש שמדובר בעני שכבר נתן שלישית השקל בשנה ולכן אין כופים אותו לתת יותר. אמנם אף שהש"ך והערוך השולחן כתבו פירושים אחרים יתכן שמסקימים לדין של הב"ח, שלא יתן לחייב עני לתת למטרה מסוימת. 12. כתב בספר חסידים סי' תנד "מי שחייב לאחרים לא ירבה בצדקות עד שיפרע", ולא ביאר איזה שיעור נחשב 'הרבה'. ונראה ששיעור 'הרבה' הוא שלישית השקל, שהרי בית דין עושים 'סידור' לבעלי חובות שאין להם לפרוע את החובות כמבואר בחו"מ סי' צז סעיף כג, ומשאירים לו כסף למזון שלושים יום וכו' וכל השאר נותנים לנושים, ומי שאין לו רק כסף למזון שלושים יום הרי הוא בגדר עני שאינו מחויב ליתן 'חומש' או 'מעשר' אלא שלישית השקל, ולכן כל מה שיתן יותר משלישית השקל יחשב כמרובה בצדקה, ואינו נכון שיעשה מצוה שאינו מחויב בה ועל ידי זה לא יוכל לקיים מצוה שהוא מחויב בה, היינו מצות פריעת חוב. אבל שלישית השקל הבעל חוב חייב לתת, ואף אם בית דין עשו לו 'סידור' ולא השאירו לו רק מזון שלושים יום בלי תוספת שלישית השקל לצדקה (שאף שמצינו בחו"מ שם שמשאירים ללוה את התפילין, אין זה אלא בתפילין שהוא חובת גברא ומלבוש, אבל ספר תורה מעבירים ממנו, אף שיש מצוה להחזיק ספר תורה, כיון שאינו דרך מלבוש מעבירים אותו ממנו, וכמו שכתב הסמ"ע שם ס"ק נד, ואם כן אף שלישית השקל אין משאירים לו), מכל מקום הבעל חוב חייב לצמצם את עצמו במזונות או לחזור על הפתחים כדי לקיים מצות צדקה בשלישית השקל, וכפי המבואר בדינים 1-2. בספר חסידים סי' שצה כתב "ואם אין בידך אלא משל אחרים אל תתן צדקה שמה לא יהיה לך במה לשלם", וכן כתב בס' שצו "אדם שחייב לאחרים ממון ואין לו משלו לא יקנה ספרים ולא יתן צדקה ולא ישכיר סופרים ולא יתן נרות לבית כנסת", ובפשטות משמע שעדיף שלא יתן שום צדקה, ולא כמו שכתב בס' תנד שלא ירבה בצדקה. אמנם לפי דברינו מבואר שכוונתו רק לצדקה שאינו מחויב בה, והיינו יותר משלישית השקל, בדומה ליתר הדברים שהזכיר בס' שצו, שאין חייבים בהם רק מי שיש ביכולתו, מה שאין כן בשלישית השקל הרי סובר הט"ז שצריך לחזור על הפתחים, ואפילו לפי החולקים על הט"ז, חייב לצמצם מזונותיו כדי לתת שלישית השקל. בספר דרך אמונה הלכות מתנות עניים פ"ז, ציון הלכה ס"ק ריד מבאי מעשה רב מהחזון איש שהורה לבעל חוב לרשום בחשבון ה'מעשר' שלו כמה חייב לתת לצדקה, ויקדים לתת כל ממנו לנושים, ואחר כך יפרע את חוב ה'מעשר'. נראה מעובדה זו שאין ליתן 'מעשר' קודם שיפרע החובות וכמו שכתבנו, אבל אין לנו הוכחה מדבריו לענין חיוב שלישית השקל. 13. למה שכתבנו בדין 5 ובהערה 16 מהשאלות והתשובות רב פעלים דין 4 הוא ודאי נכון ואפילו אם החוב לא נוצר עקב הלוואה כיון שהמצוה של פריעת החוב נא' בכל חוב ולא רק בהלוואה כמו שכתב הרב פעלים שם. 14. מכיון שחייב לשלם לפועל מלוא שכרו, ואם המעביד ישאר חייב לפועל אפילו פרוטה אחת הרי הוא עובר על איסור 'בל תלין', וכמבואר בספר אהבת חסד פ"ט ה"י. 15. בספר אהבת חסד פרק ט נתיב החיים ס"ק כה מוכיח שברגע שהפועל סיים את עבודתו חל על המעביד מצות עשה של 'ביומו תתן שכרו', ולכן מי שמוציא את כל כספו על סחורה וכדומה לאחר שהפועל סיים את עבודתו, וכל שכן לאחר שהפועל תבע את שכרו, וכשמגיע הזמן אין לו לשלם מבטל מצות עשה, ומסתפק שאולי עובר גם על הלאו של 'לא תבוא עליו השמש'. ואם הגיע עני לבקש צדקה, היות שאין עשה דוחה עשה, וכבר חל על המעביד מצות עשה לשלם לפועל, לא ידחה מצות עשה של צדקה את המצוה לשלם לפועל. ואף שבצדקה יש גם לאו 'לא תאמין' ו'לא תקפוץ' מכל מקום אף בתשלום לפועל יש לאו של 'לא תבוא עליו השמש', ואף שיש להסתפק אם הלאו חל מיד בסיום העבודה או רק בסוף היום, מכל מקום המצוה לשלם לפועל היא מצות עשה שיש בה לאו, כמו שצדקה היא מצות עשה שיש בה לאו, והמצוה לשלם לפועל לחול. מסיבה נוספת יש להקדים מצוות תשלום שכר הפועל, כיון שהוא חיוב המוטל עליו, ומכיון שחיי קודמים עליו להעדיף צרכיו החיוניים לפני שנותן לאחרים. לענין מצוות אחרות כבר כתב בביאור הלכה סי' רמב ד"ה לכבד שעדיף לשלם לפועל שכרו מלקיים מצות עשה אחרת, מצד שאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, אלא שלא מיירי שם ממצוות צדקה שהיא עשה ולא תעשה, ולכן הוצרכנו לטעמים אחרים. 16. בשו"ת רב פעלים חלק ד חו"מ סי' ז דן בזה, וכתב שאפילו אם הפועל נשכר על ידי שליח, ואין המעביד עובר על 'ביומו תתן שכרו', מכל מקום עדיין מוטל עליו מצות פריעת חוב, שהרדב"ז סובר שהיא מצוה דאורייתא, ומכיון ששני המצוות הן מצוות עשה, והמצוה לשלם לפועל היא ודאית, ומצוות צדקה אינה ודאית, שהרי יתכן שהעני רמאי, לכן עדיף לשלם לפועל. 17. ככל מצוות עשה שאין הזמן גרמא שנישם חייבות, וגם מפני שיש איסור לאו 'לא תאמין' ו'לא תקפוץ' במניעה מלתת צדקה. וכן פסק בספר צדקה ומשפט פרק א הלכה יט ובהגה ס"ק נה. 18. שמעשה ידיה לבעלה, והכסף שמשכתרת נכנס מיד לרשות הבעל, ולא נכנסו לרשותה כלל, כמו שהוכיח בשו"ת הרא"ש כלל עד סימן ד מהסוגיא בנוי דף כד ע"ב שאין לאשה נכסים כיון שיד האשה כדי בעלה. 19. בב"ק דף קיט ע"א מבואר שמתור לגבאי צדקה לקבל מאשת איש דבר מועט, עוד מבואר שם שמשניהם של בני מחוזא היה מותר לקבל אף יותר, מכיון שהיו עשירים, היה נחשב להם כדבר מועט. טעם ההיתר לקבל דבר מועט כתב ביים של שלמה ב"ק פרק י"ט נט שמתמא הבעל מסכים שתתן דבר מועט, וכן כתב המאירי שם "שמן הסתם אף הבעלים נותנים רשות בכך ומוחלים", וכן כתב בשו"ת הרא"ש כלל יג סי' יא והובא בטור סי' רמח. 20. כן נפסק בשו"ע סי' רמח סעיף ד "אבל היכא שהבעל מוחה פשיטא לן שאין לה ליתן מאומה בלא רשותו", וכן כתב הרדב"ז בפירושו על הרמב"ם הלכות מתנות עניים פ"ז ה"ב "והא דמקבלים מהם דבר מועט היינו מן הסתם אבל אם הבעל מקפיד אין מקבלים מהם אפילו דבר מועט". 21. בשו"ת נודע ביהודה תניא יו"ד סימן קנח נשאל על אשה שבעלה אינו נותן צדקה כשיעור שהוא שצריך, והיא מחלקת צדקה למרות שבעלה מקפיד. והשיב: "אשר לא לתת וכל מה שהיא נותנת דינו כגזל, ואף שבית דין כופים לתת צדקה, מכל מקום אין בית דין יורדים לנכסיו שלא בפניו, כמו שהאשה עושה. ועוד שאף אם בית דין יכולים לכופ, האשה אין לה כוח בית דין לכופ. אמנם הערוך השלחן בס' רמח סעיף יג כתב שאף שהאשה אינה יכולה להחליט איזה שיעור בעלה חייב לתת, מכל מקום היא רשאית לשאול את הרב, ולתת כפי מה שיקבע הרב. ואף שהוכיח הנודע ביהודה מן הדין שאין יורדים לנכסיו שלא בפניו, שהאשה

8. מותר לאשה המפרנסת את בעלה לתת אפילו סכום רגיל לצדקה. ואם הבעל מיחה בה בפירוש, לדעת רוב הפוסקים אסור לה²², ויש מתירים²³.
9. אשה המתעסקת בצרכי הבית, וקונה ומוכרת על דעת עצמה (כרוב הנשים בזמנינו), נחלקו הפוסקים אם גם לה אסור לתת צדקה יותר מדבר מועט²⁴, ואם בעלה מיחה בה אסורה לתת צדקה לכל הדעות²⁵. ואם נדרה לתת צדקה לפני שהבעל מיחה בה, נחלקו הפוסקים אם הבעל חייב לתת מה שנדרה²⁶ אם לא היפר את נדרה כדין²⁷.
10. אסור לבעל למנוע מאשתו לתת צדקה כפי שנשים אחרות במצב כלכלי דומה נוהגות ליתן, אם על ידי זה יצא עליה שם רע של קמצניות וכדומה, ואם הבעל מונע ממנה היא יכולה לדרוש להתגרש²⁸.

אסורה לתת שלא מרצונו, אין זה אלא בזמנו שבית דין היו יכולים לכפות את הבעל בפניו, אבל בזמנינו שאין בית דין יכול לכפות האשה לתת מה שבעלה חייב. ודבריו מחודשים מאד, וכן קשה הטענה של הנודע ביהודה שאין בית דין רשאים לרדת לנכסיו שלא בפניו רק לכפותו שיתן, ואין יהיה מותר לאשתו לתת בעל כרחו מכיון שהבית דין אינו יכול לכפות, ובשו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קלב אות ז חולק עליו. הפתחי תשובה באבן העזר סי' צא סק"א הקשה על הנודע ביהודה מדברי המהר"ם מינץ שהובאו בהערה 26, אמנם האחרונים שהובאו בהערה 26 יישבו שאין סתירה ביניהם, ולכן אין לזוז מדברי הנודע ביהודה על כל פנים כשהאשה יודעת שבעלה מקפיד שלא לתת יותר ממה שמוותר לה, או אם כבר מיחה בה. 22. כן כתב בים של שלמה ב"ק פ"י סי' נ"ט "אבל ליתן צדקה צריכה רשות בעלה אם לא שהיא אשת חיל ומיחה את בעלה דאז אפילו סך מרובה מסתמא מרשה לה בעלה וניחא ליה שאם ימחה תפסיק לישא וליתן". לפי דבריו ההיתר הוא רק בסתמא, אבל אם הבעל מיחה בה אסורה לתת אפילו אם היא המפרנסת. 23. כן דעת המהרי"ל בשו"ת החדשות תשובה קט. בשו"ת שבט הלוי חלק ה סי' קלב אות ז וכן בהערות המהרי"ל הערה 7 דחו את המהרי"ל מהלכה, מכיון שהמהרי"ל בעצמו תולה את דבריו על פי שיעתו שמעשר כספים מתירה את הכסף בשימוש כמעשר דגן ותירוש. ואסור להשתמש בכסף לפני שמפרישים ממנו מעשר כספים, ואם כן לדין שאין פוסקים כן אסור לקבל צדקה אף מאשה המפרנסת, אם הבעל מוחה. הערוך השולחן סי' רמח סעיף יב פוסק כהמהרי"ל ומסתמך על הדעות הסוברות (עיין משנה למלך ריש פרק כא מהלכות אישות) שלא אומרים מה שקנתה אשה קנה בעלה באשה המפרנסת את בעלה, ובשבט הלוי שם כתב שאי אפשר לצרף דעה זו שלא נפסקה להלכה, ולכן פוסק לדינא שאסור לקבל צדקה אם הבעל מוחה. 24. המהרש"ל בספר ים של שלמה ב"ק פ"י סי' נ"ט מביא דעת הראב"ן שנשים דיון שמתעסקות בצרכי הבית רשאיות לתת אפילו סכום גדול לצדקה, שאף צדקה נכללת ברשות הכללית שיש להן להוציא הוצאות בצרכי הבית. והוא חולק עליו וסובר שהרשות שיש להן מוגבלת לצרכי הבית בלבד, ואינה כוללת נתינת צדקה. כל הנידון הוא רק מה סתם דעת הבעל בסתם אבל אם מיחה אסורה לכל הדעות. הערוך השולחן שם והספר יד אברהם המודפס בגליון השו"ע סוף סי' רמח מביאים רק דעת הראב"ן המובא בים של שלמה ואינם מציינים שהמהרש"ל חולק עליו, ובשבט הלוי שם חלק ב סימן קיח תמה עליהם למה השמיטו דעת המהרש"ל. 25. כן כתב בשו"ת הרא"ש כלל יג סי' יא, וטעמו שאפילו אם האשה נחשבת כמו אפוטרופוס, שהרי היא נושאת ונותנת בנכסיו, מכל מקום הבעל יכול למחות בה כשם שהוא יכול לסלק אפוטרופוס. המהרש"ל מביא דברי הרא"ש כהוכחה לדבריו שאשה הנושאת ונותנת אסורה להרבות בצדקה, אמנם צריך עיון שהרא"ש מדבר רק ממקרה שהבעל מיחה בה, והמהרש"ל אוסר אף אם לא מיחה בה. 26. כתב בשו"ת מהר"ם מינץ סי' ז "ומעתה כיון דהיא איתתא... נושאת ונותנת בתוך הבית, אם מכרה ונתנה המכר קיים הכי ממי מה שנדרה צריכה לקיים עתה בחיי בעלה, דנהי דיכול הבעל למחות בה מכאן ואילך, ואפשר דמחאתו הוי מחאה, מכל מקום מה שעשתה קודם לכן נראה שהוא חייב לקיים, כי מוטל על הבעל לבטל מעליה עונש". והבית שמואל בסי' צא ס"ק יג הביא את דבריו. בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' מה הקשה שדברי מהר"ם מינץ סותרים דעת הרא"ש שהובאה בהערה 24 שהבעל יכול למחות באשתו הנושאת ונותנת, ומיישב שהמהר"ם מינץ מדבר כשנדרה לפני הנישואין או לפני שהבעל מיחה בה (המעשה שהמהרש"ם נשאל עליו היה שהאשה נתנה את הכסף לפני שהבעל מיחה בה, ואולי לא התייר רק באופן זה ולא כשרק נדרה, אבל אינו נראה כן לא מדבריו ולא מדברי מהר"ם מינץ). בשו"ת שוואל ומשיב מהדורה קמא חלק ג סי' קצה מיישב שהמהר"ם מינץ מדבר כשנדרה לפני הנישואין, ומשמע שאם נדרה אחר הנישואין קודם שמיחה אין הבעל חייב לקיים נדרה, אבל פשוט דברי מהר"ם מינץ לא משמע כן. 27. בשו"ת נודע ביהודה תנינא י"ד סי' קנט שהבעל יכול להפר את נדרה, ובשו"ת מהרש"ם חלק ב סי' נז מוכיח כדברי הנודע ביהודה מהתוספות בב"מ דף קד ע"ד ד"ה הכי גרסינן. 28. כן כתב המהר"ם מינץ בסי' ז ומקורו מברייתא בכתובות דף ע"ב ע"ב "המדיר את אשתו שלא תשאל ושלל תשאל נפה וכברה ריחים ותנור ויציא ויתן כתובה, מפני שמישיאה שם רע בשכינותיה". ומשמע שאסור לבעל לעשות כן. ומזה למד המהר"ם מינץ שהוא הדין אם הוא משיאה שם רע כשאינו מאפשר לאשתו לתת צדקה כמו כל אשה רגילה שהיא במצב כלכלי דומה, וכן נפסק להלכה בספר נחלת שבעה סי' יז אות ז ובספר חכמת אדם סי' קמו. דין זה הוא אף באשה שאינה נושאת ונותנת בתוך הבית. בשו"ת מהרש"ם חלק א סי' מה הסתמך על דברי מהר"ם מינץ שבדיעבד אם נתנה האשה אין המקבל חייב להחזיר אף אם מחה הבעל. ומדברי הנודע ביהודה שהובאו בהערה 21 שאסור לקבל מהאשה אין להוכיח שהוא חולק על מהר"ם מינץ, שאפשר שלא היה נהוג לנשים לתת צדקה, או שהאשה נתנה יותר ממה שהנשים נוהגות. והראיה לכך שבשאלה שנשאל הנודע ביהודה לא התייחסו כלל לטענת משיאה שם רע בשכינותיה.

הרב חננאל קורח שליט"א – חבר כולל חו"מ אוהל יוסף

נתן עצה לחבירו כיצד לגנוב, האם חייב לשלם

שאלה: אדם יעץ לחבירו שהיה במצוקה כלכלית לגנוב, ולימד אותו כיצד ניתן לעשות זאת. החבר אכן נהג על פי עצתו וגנב. לאחר זמן חזר המייעץ בתשובה ונודעה לו חומרת מעשיו ובה לשאלו האם יש עליו חיוב תשלומין על כך שגרם נזק לזה שגנבו ממנו, או לא.

תשובה:

- א. האומר לחבירו לעשות עבירה, ומשלם לו שכר על כך, חייב בדיני שמים. ואם העבירה גרמה לחבירו להפסיד כסף, המשלח חייב לשלם לניזוק לצאת ידי שמים.
- ב. אם המשלח לא שילם שכר, לדעת הריטב"א, תוס' ר"ד, תוס' הרא"ש, הש"ך והמשנה למלך המשלח חייב לצאת ידי שמים. לדעת התוספות, הרמ"א, המגיה בש"ך והגר"א המשלח פטור לצאת ידי שמים. אמנם דעת החוות יאיר, החכם צבי והקצות שיש קצת עונש על המשלח, אלא שיש לו כפרה על ידי תשובה ואינו חייב לשלם את הנזק שנגרם. לדעת המקנה כל שהמשלח היה סבור שישמעו לו חייב לשלם לצאת ידי שמים, ולפי זה אם נתן עצה לאדם שאינו שומר תורה ומצוות חייב המייעץ לצאת ידי שמים.
- ג. אם עושה העבירה נהנה מן העבירה, כגון שאוכל מאכלות אסורות, לדעת התומים והגהת משנה למלך המשלח פטור, אף לדעת המחמירים באות ב.
- ד. אם המשלח איים על השליח שיעשה את העבירה, נחלקו מהר"ם אלשיך וספר ישועות ישראל אם המאיים נחשב כמשלם שכר וחייב בדיני שמים, או לא.
- ה. בנידון דידן שהגנב נהנה בעצמו מן העבירה לדעת הפני יהושע המשלח פטור, מכיון שהשליח אינו מתכוון לטובת המשלח. ויתכן שאף לדעת התומים והגהת משנה למלך יהיה פטור. וכן יש לצדד להיפך שההנאה של הגנב נחשב כאילו קיבל שכר והמשלח חייב לצאת ידי שמים, אף לדעת המקילים באות ב.

השוכר עדי שקר והמבקש להעיד ללא תמורה

ב"ק דף נה ע"ב תניא שהשוכר עדים שיעידו שקר פטור מדיני אדם וחייב מדיני שמים. בתוספות שם דף נט ע"ב כתבו שדווקא שוכר חייב, אבל האומר לחבירו להעיד שקר ואינו משלם לו שכר, פטור אפילו מדיני שמים, מכיון שהוא סובר שהעדים לא ישמעו

דעת הש"ך שמפתה עדי שקר חייב לצאת ידי שמים

בשו"ע סי' לב סעיף ב נפסק "השובר עדי שקר להוציא מנה מראובן לשמעון פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים", וברמ"א שם כתב שאם לא שכן אלא פיתה אותו בדברים שיעידו שקר, אינו חייב אפילו לצאת ידי שמים. ובש"ך סק"ג השיג על דברי הרמ"א מסוגיא בקידושין דף מג ע"ב שמבואר שאף למ"ד שאין שליח לדבר עבירה, היינו רק לענין שאין המשלח נענש בדינא רבא, אבל מכל מקום המשלח נענש בדינא זוטא, והיינו בדיני שמים. ומבואר שאף שלא היה לשליח לשמוע למשלח מכל מקום חייב המשלח בדיני שמים. ולכן פוסק הש"ך לדינא דאף מפתה חייב בדיני שמים בתשלומין. והוכחת התוספות מן המשנה ששלח ביד פקח, מיישב הש"ך שמכיון שהפקח משלם מה שהזיק המשלח פטור אף מדיני שמים, אבל אם אין לפקח ממה לשלם המשלח חייב בדיני שמים. וכתב שכן מבואר בריטב"א בקידושין שיתכן שהמשלח חייב כשאין לפקח ממה לשלם, וכן כתב בתוספות רי"ד בקידושין שהמשלח חייב.

התוספות הרא"ש בקידושין כתבו בתחילה כדברי התוספות בב"ק שמהמשנה ששלח ביד פקח מבואר שמשלח שלא שכר בכסף פטור מדיני שמים, שהוא סבור שלא יענין לפקח ממה לשלם המשלח בקידושין שהורג על ידי שליח יש עליו עונש של ממון, ושלח ביד פקח, שמזיק ממון על ידי שליח יש עליו עונש של ממון, אבל אם הפקח צריך לומר שהמשלח פטור מכיון שהפקח משלם, אבל אם הפקח אינו משלם המשלח חייב. יוצא שדעת הריטב"א, תוספות רי"ד ותוספות הרא"ש כהש"ך שאף למפתה יש חיוב תשלומין בדיני שמים.

טענת הנחש הקדמוני 'דברי הרב ודברי התלמיד'

ובהגהת הש"ך הקשה על דברי הש"ך ששובר שיש חיוב לצאת ידי שמים בשליח לדבר עבירה, מהגמ' בסנהדרין דף כט ע"ב שמוכיח שאין טוענין למסית מנחש הקדמוני שנענש על שאמר לחוה לאכול מעץ הדעת, על אף שהיה יכול לטעון דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, והעונש שהיה על הנחש היה בדיני שמים, ואף על פי כן מבואר שהנחש היה יכול לפטור את עצמו בטענת דברי הרב, ומוכח שטענת דברי הרב פוטרת אף מדיני שמים, וכדעת רמ"א. במשנה למלך פ"ב מהלכות רוצח הביא דברי חידושי הריטב"א בקידושין שדוקא על שוכר עדים יש חיוב בידי שמים, ולא על אומר לעדים (ויש שכתבו שכונתו לחידושי הרשב"א שכתב בב"ק דף נו ע"א כהתוס', שהרי בחידושי הריטב"א בקידושין מבואר כדעת הש"ך), ומוכיח כן מהסוגיא בסנהדרין וכדעת המגיה של הש"ך. ובהגהת משנה למלך שם דוחה את ההוכחה מהסוגיא בסנהדרין שאם יש סברא לפטור את הנחש מכיון שהסית לעבור על איסור אכילה, ובקידושין דף מג ע"ב מבואר שאף הסובר שיש שליח לדבר עבירה "מודה באומר לשלוחו צא בעול את הערה ואכול את החלב שהוא חייב, ושולחיו פטור, שלא מצינו בכל התורה כולה זה נהנה וזה מתחייב". ומטעם זה היה הנחש יכול לפטור את עצמו מעונש בדיני שמים, ואין להוכיח לאיסורים אחרים שאין בהם הנאת אכילה.¹

'דינא זוטא' הוא על שגרים תקלה לחבירו

ולענין קושיית הש"ך על הרמ"א מהסוגיא בקידושין, שיש 'דינא זוטא' על המשלח בשליח לדבר עבירה, כתבו האחרונים ליישב בכמה דרכים.

בגליון רעק"א שם מציין לשו"ת חוות יאיר סי' קסו ולשו"ת חכם צבי סי' קלח שכתבו בסגנון אחד ש'דינא זוטא' היינו שצריך תשובה כגורם תקלה לחבירו, אבל אין עונש ממש בידי שמים. כעין זה כתב בקצות החושן שם שאין הרמ"א פוטר רק מחיוב תשלומין בדיני שמים אבל עונש יש אפילו בגורם דגורם.

בספר המקנה בקידושין שם דוחה את החילוק שחילקו האחרונים בין חיוב תשלומין לחיוב תשובה, וכתב לעולם אין חיוב תשלומין בדיני שמים, אלא שאחד יש עליו עונש על שגרים נזק לחבירו, יכול להינצל מהעונש אם ישלם את הנזק, ועצה זו שייכת בכל אופן. ומבאר בשיטת תוס' באופן אחר, שאין כוונתם לפטור כל האומר לעשות עבירה, רק אם האומר סובר באמת שלא ישמעו לו, אבל אם יש לאומר צד שישמעו לו חייב לצאת ידי שמים, ולכן אמרו בגמ' קידושין שיש 'דינא זוטא' למשלח בשליח לדבר עבירה.

אין 'דינא זוטא' רק בשפיכות דמים

¹ בספר הערות להגר"ש אלישיב שליט"א הקשה שאם הנחש היה יכול לפטור את עצמו בטענת 'זה נהנה וזה מתחייב' אם כן למה אמרו בגמ' את הטענה ש'דברי הרב ודברי התלמיד' ולא הטענה ש'זה נהנה וזה מתחייב'. ולכן מיישב דעת הש"ך באופן אחר, שאין האומר מתחייב בדיני שמים רק אם גרם נזק לחבירו, בגופו או בממונו, ומטעם גרמא בנויקין. אבל הנחש גרם רק לעבור עבירה בין אדם למקום, ובעבירה כזו הסברא ש'דברי הרב ודברי התלמיד' פוטרת לגמרי.

בביאור הגר"א סי' לב מוכיח כדעת הרמ"א שהאומר לעדים פטור אף בדיני שמים משלח ביד פקח שהמשלח פטור, וכן מהסוגיא בסנהדרין שהטענה 'דברי הרב' פוטרת אף מדיני שמים. ומיישב הגמ' בקידושין שיש 'דינא זוטא' בשליח לדבר עבירה, שזה דין מיוחד בשפיכות דמים שחמורה ביותר, שהרי אף המונע את עצמו מלהציל עובר על 'לא תעמוד על דם רעד' כל שכן האומר לחבירו להרוג. אבל בשאר עבירות שבתורה אין המשלח חייב בדיני שמים. חילוק זה בין איסור שפיכות דמים לשאר עבירות שבתורה כתבו אף בשו"ת טל אורות (לר"י אבן ג'וייא) אה"ע סי' א ובשו"ת בית יעקב סי' מד.

אין 'דינא זוטא' רק אם השליח מתכוון לטובת המשלח

בספר פני יהושע ב"ק דף נו ע"א הביא קושיית הש"ך על התוס' מהגמ' בקידושין, ומיישב שכל מה שיש 'דינא זוטא' על המשלח הוא רק באופן שאין השליח עושה את העבירה אלא בשליחותו ולמלאות רצון המשלח, שאז מתייחסת העבירה למשלח וחייב לצאת ידי שמים. אבל האומר להעיד שקר לחבירו אין העדים מתכוונים לטובת האומר אלא לטובת הבעל דין, ואין האומר נחשב רק לסרסור לעבירה ואין עליו חיוב לצאת ידי שמים. וכן כתב אף בקידושין שם, ומוסיף שם כסברת הגר"א שרק בשפיכות דמים יש 'דינא זוטא' כיון שחמורה יותר, וכתב שראשון נראה עיקר.

בספר חשן אהרן (ואלקין) סי' לב כתב כסברת הפני יהושע, ומוציא מסברא זו חידוש דין שאם שלח לגנוב לצורך נקמה בנגנב ואינו צריך לחפץ הגנוב חייב המשלח בדיני שמים, שלא פטור התוס' רק כשהשליח עושה לצורך עצמו. אמנם לדעת האחרונים שלא כתבו כסברת הפני יהושע המשלח פטור אף באופן זה. ועיין בשו"ת בית יעקב סי' מד מה שדן באופן זה.

סברת התומים לחלק בין עדות שקר לעבירה במעשה

בתומים סי' לב סק"ב מיישב דעת תוס' שדין 'דינא זוטא' היינו רק לחיוב תשובה, אבל חיוב תשלומין כאילו הזיק בעצמו נחשב לדינא רבא. עוד כתב לחדש על פי דיוק חידושי הרשב"א בב"ק דף נו ע"א שכתב "ודוקא שוכר אבל אומר אפילו בדיני שמים אינו חייב, דאי אפשר לומר דשוכר דנקט לומר דאפילו שוכר פטור מדיני אדם דפשיטא דגרמא בעלמא היא". שהרשב"א מיייר רק לענין עדות שקר שבה פשיטא להגמ' שהשובר פטור מדיני אדם, מכיון שאף העדים עצמם שמעידים שקר אינם עושים מעשה גמור, וגם אינו ברי הזיקא, שמא מחמת האיום והפחד יחזרו בהם העדים ולא יעידו, או לא יכוונו עדותן. ולכן האומר לאחרים להעיד שגרע משוכר עדים אינו רק כגורם דגורם ופטור. אבל בשליחות למעשה גמור אף אומר חייב בדיני שמים לדעת הרשב"א, ולכן אמרו בגמ' קידושין שהמשלח חייב בדינא זוטא. עוד כתב שם ליישב את הקושיא על הש"ך מהגמ' בסנהדרין שהנחש היה יכול לפטור את עצמו בטענת 'דברי הרב', שאצל הנחש שייכת הסברא שלא מצינו שזה נהנה וזה מתחייב. או אפשר שכיון שהנחש לא נצטווה על איסור עץ הדעת אין עליו איסור שליחות, שאין חיוב בדיני שמים רק אם המשלח גם 'בר חיובא'.

בנידון דידן שהגנב נהנה מהעבירה

בנידון דידן הגנב נהנה בעצמו מהגניבה, ולכן לפי שיטת הפני יהושע אין 'דינא זוטא' על המייעץ, מאחר שאין הגנב מתכוון לטובת המייעץ. ויש לדון לפי סברת הגהת משנה למלך ותומים שבי"א נהנה וזה מתחייב המשלח פטור לכל הדיעות, אם גם בגניבה שייכת סברא זו, מאחר שהגנב נהנה מהגניבה. ולכאורה ספק זה תלוי בביאור דברי הגמ' "באומר לשלוחו צא בעול את הערה ואכול את החלב שהוא חייב, ושולחיו פטור, שלא מצינו בכל התורה כולה זה נהנה וזה מתחייב". יש באחרונים שפירשו כעבירה התלויה בהנאת הגוף אינה יכולה להתייחס למשלח, ואם כן איסור גניבה יכול להתייחס למשלח. אמנם בשו"ת נודע ביהודה קמא אה"ע סי' קעה כתב בפשיטות שהטעם משום שהשליח עושה את העבירה להנאת עצמו, ואם כן אף באיסור גניבה שייכת סברת הגהת משנה למלך.

ומאידך יש מקום לדון שבנידון דידן שהגנב עושה להנאת עצמו חייב בדיני שמים אף לדעת התוספות. שיש להסתפק בטעם החילוק שמחלקים התוס' בין שוכר עדי שקר שחייב בידי שמים, ובין אומר שפטור. יתכן לומר שהטעם הוא שמפתה בדיבור אינו סבור שהעדים ישמעו לו, אבל שוכר, העדים ישמעו לו מחמת הממון. או אפשר לבאר ששוכר עדים מתייחסת העבירה אליו יותר מאומר שאינו עושה מעשה. והנה אם נפרש סברת התוספות ששוכר עדים חייב משום שמחמת הממון העדים ישמעו לו, יש מקום לומר שגם מייעץ לגנוב חייב, שהנאת הגניבה נחשבת כשכר.²

האם מזיק רשאי לתקן את הנזק ולהיפטר מתשלום

שאלה:

- א. בעל רכב הביא למוסך את רכבו לתיקון. לאחר שחזר להשתמש ברכב התגלה לו שהמכונאי עשה נזק אחר לרכב תוך כדי התיקון. המכונאי שהודה בנזק הסכים לתקן את הנזק חנם. אבל בעל הרכב, שלא סמך על המכונאי, נתן את הרכב למוסך אחר ושילם עבור התיקון. בעל הרכב תובע את המכונאי הראשון לשלם לו את עלות התיקון במוסך השני, המכונאי טוען שאם היה מתקן את הרכב בעצמו לא היה התיקון עולה לו כלל, ובעל הרכב לא היה צריך לתת את הרכב למוסך אחר, הדין עם מי?
- ב. אדם הזיק רכב ישן מאד, שעלות התיקון היא יותר משווייו של כל הרכב. המזיק רוצה לשלם את שווייו של הרכב, והניזק טוען שבכסף שהמזיק ישלם לו לא יוכל לקנות רכב שימושי אחר, וכסף לרכב יקר יותר אין לו, ולכן הוא רוצה שהמזיק יתקן לו את הרכב, הדין עם מי?
- ג. אדם לכלך בגד של חברו, והסכימו ביניהם שבעל הבגד יתן את הבגד לניקוי יבש והמלכלך ישלם את עלות הניקוי. בעל הבגד נאלץ לחזור כמה פעמים למכבסה, וכפיצוי, המכבסה ויתרה לו על התשלום. בעל הבגד טוען שמה שקיבל שירותי ניקיון חנם הוא פיצוי על טרחתו ודורש שהמלכלך ישלם עלות הניקוי בדרך כלל. הדין עם מי?

תשובה:

- א. מחלוקת הפוסקים אם ניזק יכול לדרוש עלות התיקון כשהמזיק מוכן לתקן בעצמו, ולכן מכיון שהמכונאי מוחזק לא ניתן לחייבו לשלם רק כפי מה שהמכונאי היה משלם למי שיתקן את הרכב במקומו ויחסוך לו את הטרחה. אמנם אם הנזק הוא תוצאה מהתרשלות בתיקון הקודם, או מחוסר מקצועיות, יכול בעל הרכב לטעון שאינו סומך על עבודתו של המכונאי שהתרשל בעבר, או הוכיח שאיננו מקצועי, ורשאי לדרוש ממנו עלות התיקון.
- ב. חפץ שניזוק באופן שלא מקובל לתקן אותו, המזיק משלם את ההפרש שבין שווי החפץ לפני הנזק לבין שווי לאחר הנזק, ולא מתחשבים בעלות התיקון.
- ג. במקרה שהמזיק והניזק סיכמו שהמזיק ישלם עלות התיקון, אין הניזק רשאי לקבל רק הוצאות שהיו לו בפועל, ואם תיקנו את הנזק חנם, המזיק פטור.

חובל שרוצה לרפאות בעצמו את הנחבל

הנה יש לחקור מהו יסוד חיובו של מזיק, אם החיוב הוא לתקן את הנזק, ותשלום הנזק הוא במקום התיקון, או שעיקר החיוב הוא פיצוי כספי לניזק על כך שהפסיד כסף בירידת ערך החפץ. שאלה דומה, יש להסתפק בנוזקי גוף, אחד שפצע את חברו והתורה חייבה אותו בריפוי, אם החיוב הוא לרפאות, ודמי הריפוי הוא במקום הריפוי, או שהחיוב הוא לשלם דמי ריפוי.

בב"ק דף פה ע"א איתא לענין חובל שחייב לשלם לנחבל דמי ריפוי "ואי אמר ליה אסייד אנא, אמר ליה דמית עלי כאריה ארבא", והיינו שאם החובל היה רופא אין הוא יכול לכוף את הנחבל להתרפאות האצלו ולהיפטר מלשלם לו עבור הוצאות הרפוי של הנחבל, והנחבל רשאי לסרב להתרפאות מן החובל מטעם "דמית עלי כאריה ארבא". ועיין שם ברא"ש פ"ח ס"י א שפירש טענת הנחבל "אין רפואתך מקובלת עלי ואפילו שידעו שהוא רופא משום דאמר ליה דמית עלי כאריה ארבא וצריך שיהיה לחולה נחת רוח מן הרופא". מסוגיא זו נשמע שמעיקר הדין החובל יכול לצאת ידי חובת ריפוי על ידי שירפא בעצמו, אלא שהנחבל יכול לדרוש שהחובל לא ירפא בעצמו מצד שיקולים אחרים. ואם כן בנוזקי ממון, כשאין סיבה מיוחדת, לכאורה משמע שזכותו של המזיק לתקן את הנזק בעצמו ולהיפטר מלשלם.

חיוב שבועה מן התורה על מזיק קרקע

עוד מצינו בסוגיא אחרת מחלוקת בין הראשונים, שממנה ניתן לפתור את שאלתנו. בב"מ דף ה ע"א מקשה הגמ' על זה שסובר שמודה במקצת שאומר 'הילך', [היינו אחד שנתבע על מאה שקל מודה שחייב חמישים שקל שנמצא מוכן לפני התובע] פטור משבועת 'מודה במקצת', למה צריך לימוד מיוחד למעט קרקע משבועת 'מודה במקצת', הרי תמיד הודאה על קרקע היא 'הילך' שהרי 'הארץ לעולם עומדת', ואף ללא מיעוט מיוחד לא יהיה חיוב שבועה מצד 'הילך'. מתרצת הגמ' שצריך למעט קרקע משבועה באופן שהנתבע חפר בקרקע בורות שיחים ומערות והזיק לקרקע, שבמקרה כזה אין הקרקע 'הילך' ואף על פי כן הנתבע פטור משבועה.

נחלקו הראשונים בפירוש הסוגיא. הרמב"ם בהלכות טוען ונטען פ"ה ה"ב כתב "וכן החופר בשדה חברו בורות שיחין ומערות והפסידה והרי הוא חייב לשלם... שטוענו שחפר שתי מערות והוא אומר לא חפרתי אלא אחת... הרי זה נשבע שבועת היסת". כוונת הרמב"ם שהסוגיא מתייחסת למקרה של תביעת נזיקין בקרקע, וכיון שחיוב הנזיקין נובע מנזק בקרקע הנתבע פטור משבועה דאורייתא וחייב שבועת היסת. הראב"ד השיג על הרמב"ם וכתב "נראין דברים שתבעו למלאות החפירות ולהשוות החפירות אבל אם תבעו לשלם

פחתו הרי הוא כשאר תביעת ממון וכמי שאמר לו חבלת בי שתים והוא אומר לא חבלתי אלא אחת". דעת הראב"ד שאין החופר בורות פטור משבועה דאורייתא רק אם התביעה היא שהחופר ימלא את החפירות בעפר, אבל אם התביעה היא שישלם עבור הנזק נחשבת התביעה לתביעת כספית רגילה, והחופר חייב שבועה מן התורה. המגיד משנה מקשה על הראב"ד שלא שייכת כלל תביעה למלאות חפירות "שהרי אין ביד התובע להכריח לנתבע למלאות לו החפירות אלא אם רצה משלם לו נזקו והפסדו הלכך מה לי תבעו למלאות מה לי תבעו בדמים כאן וכאן תביעתו דמים הבאים מחמת קרקע הן". נמצא שלדעת הראב"ד רשאי הניזק לדרוש מהמזיק שיתקן את מה שהזיק, אבל לפי המגיד משנה בדעת הרמב"ם אי אפשר לחייב את המזיק לתקן רק לשלם את הנזק. אמנם יתכן בדעת המגיד משנה שאם המזיק רוצה לתקן את הנזק רשאי לעשות כן, ויפטר מלשלם עבור הנזק.

דעת הש"ך שחיובו של מזיק הוא לתקן את הנזק

השו"ע בסי' צה סעיף ו פסק כדעת הרמב"ם והרמ"א מביא את דעת הראב"ד. וכתב הש"ך שם בס"ק יח על המגיד משנה שסובר שאין המזיק חייב לתקן את הנזק "ולא ידעתי מנא ליה הא, דאע"ג דק"ל לקמן סימן שפ"ז דשמין למזיק, היינו היכא דאי אפשר לתקן הנזק, אבל היכא שאפשר לתקן מסתברא שחייב המזיק לתקן הנזק, ואפילו תימא שאין חייב, מכל מקום דעת הראב"ד נכונה, וכוונתו דהיכא שאפשר למלאות החפירות ואף שאינו חייב לשלם אלא דמים מ"מ ודאי בדמים שיתן לו ימלא החפירות, א"כ תביעת קרקע היא, אבל אם תבעו לשלם פחתו, כגון שאי אפשר למלאות החפירות... וא"כ בע"כ הדמים שיתן לו לא ישלים בהן חסרון הקרקע שהזיק, וא"כ הרי הוא כשאר תביעת ממון". היוצא מדברי הש"ך שחיוב המזיק הוא לתקן את הנזק, והש"ך אף נוטה לומר שהניזק יכול לדרוש מן המזיק לתקן את הנזק, והמזיק אינו יכול לפטור את עצמו בתשלום הנזק, אבל גם אם נאמר שהמזיק יכול להפטר בתשלום של כסף, הכסף הוא כדי שהניזק יוכל לתקן את הנזק.

דעת האחרונים שהמזיק רשאי לתקן אבל איננו חייב בכך

בהגהות אמרי ברוך שם מצייין לשיטה מקובצת ב"מ דף ה בשם רבינו יונה שגם כשאפשר לתקן את הנזק אין על המזיק אלא תביעה ממונית ולא תביעה לתקן את הנזק. וכן התומים בסק"ז והנתיבות בסק"ו חולקים על מה שצייד הש"ך שאפשר לדרוש מהמזיק למלאות את החפירות. אבל התומים והנתיבות מסכימים לדעת הש"ך שאם המזיק מבקש לתקן את הנזק אין הניזק יכול לדרוש כסף. לפי דעתם הברירה ביד המזיק לתקן את הנזק או לשלם את הנזק.

לחוטא הנאה מן העבירה מסתבר שישמע למשלח ודינו כשוכר. אבל לדעת מהר"ם אלשיך אין הנאת החוטא נחשבת לשכר, כיון שעל כל פנים אין המייצע עושה מעשה.

² וקצת יש לדייק שאם לסברת התוס' הנאה של עושה העבירה נחשבת לשכר, אם כן מאי מקשה בהגהת הש"ך על הש"ך מהנחש הקדמוני שהיה יכול לפטור בטענת 'דברי הרב', הרי אף לדרך התוספות קשה, שהנאת חוה באכילת עץ הדעת נחשבת לשכר. ולכאורה יש להוכיח שהמגיה בש"ך והפוסקים שהביאו את ההוכחה מהנחש הקדמוני סברו שהנאה מעבירה אינה נחשבת כקבלת שכר.

והנה בספר ישועות ישראל חו"מ סי' לב הביא תשובת מהר"ם אלשיך סי' עא שדן באחד שהיה חייב סכום כסף גדול, ושלה את קרוביו לאיים ולהפחיד את הנושה שימחק את החוב, וכתב שמאיים דינו כאומר שפטור מדיני שמים, כיון שאינו עושה מעשה כשוכר, רק בדברים בעלמא. והשיג עליו הישועות ישראל שכל הטעם ששוכר חמור מאומר הוא שאין אדם חוטא ולא לו, אבל אם מקבל שכר הרי הוא מסכים להעיד, ואם כן מסתבר שמאיים דינו כשוכר. ולכאורה נראה שלדעת הישועות ישראל גם כשיש

שניזק יכול לדרוש דמי עלות התיקון אף שאינו מעוניין לתקן את החפץ. לפי דבריו נדחה הראיה שהבאנו מחיוב ריפוי, שגדר חיוב ריפוי שונה מחיוב נזק. אבל הש"ך והפוסקים שסברו שהמזיק רשאי לתקן את הנזק סברו שאין חילוק בין חיוב ריפוי לחיוב נזק.

היוצא למעשה

לדינא היות שיש מחלוקת הפוסקים אם מזיק יכול לפטור את עצמו על ידי שיתקן הנזק, וכדעת הש"ך התומים והנתיבות, או שאינו יכול, וכדעת החזון איש והגר"מ פיינשטיין, יכול המזיק לטעון 'קים לי'. ואם הניזק נתן לטכנאי אחר לתקן והמזיק טוען שהוא היה מתקן את הנזק בעצמו, אי אפשר לחייב אותו לשלם יותר ממה שהיה מוכן לשלם לאחר כדי לתקן, כדי לחסוך מעצמו את הטרחה, בדומה לדין של המשביח קרקע של אריס, שדינו מבואר בסימן שעה סעיף ד ברמ"א "ששמין כמה רוצה ליתן שלא יצטרך לטרוח בעצמו".

אמנם בנידון דידן נראה שבעל הרכב יכול לסרב לקבל את הצעתו של המכונאי הראשון, בטענה שמכיון שהתירשלת בתיקון הראשון והזיק לרכב, אין בעל הרכב רוצה לתת לו לתקן שנית, ובפרט שעלול מאד שיזיק שוב לרכב ויגרום לפגם נסתר. בדומה למה שאמרו בגמ' שהחובל נחשב בעיני הנחבל כארי אורב. והכל לפי המצב ולפי ראות עיני הדיין.

בשאלה השנייה על רכב שעלות התיקון עולה על כל שווי, היה מקום לומר שלדעת הש"ך (כפי הצד שמסתבר יותר לדעתו) הניזק יכול לדרוש תיקון הרכב, אבל באמת אינו כן. שבשו"ע סי' שפז נפסק ששמין בנזקין את ההפרש בין שווי החפץ לפני הנזק לבין שווי לאחר הנזק, וכתב הש"ך שם ובסי' צה שמדובר כשאי אפשר לתקן את הנזק. ולכן אם הרכב נהרס לגמרי יש לשלם את שווי של הרכב, ואין מתחשבים בעלות התיקון. ואפילו אם לא נהרס לגמרי כתב החזון איש שם שאין מודדים לפי עלות התיקון, רק במקום שמקובל לתקן, אבל אם החפץ אינו עומד לתיקון, יש לשער לפי ירידת הערך. ואף לדעת הש"ך מסתבר לומר שאם התיקון הוא בלתי סביר נחשב שאי אפשר לתקן, מכיון שהחפץ אינו עומד לתיקון, ולכן רכב ישן מאד שאינו עומד לתיקון יש לשלם את שווי של הרכב, ותו לא.

בשאלה השלישית על מקרה שהמכבסה ניקתה את הבגד בחינם, נראה שמאחר ששניהם הסכימו שבעל הבגד יקבל מה שיעלה לו הניקיון, אפילו אם נאמר שבעל הבגד היה יכול לתבוע בתחילה דמי הנזק, מכל מקום מכיון שהסכים לקבל עלות הניקיון, ויתר על כל דרישה מעבר לכך, ולכן אם הבגד נוקה בחינם, אף שניתן כפיצוי על טרחתו, המזיק פטור. אמנם אם עלה לניזק כסף כדי להשיג את השירות בחינם, יצטרך המזיק לשלם אותו, מכיון שאף זה מכלל הוצאות הניקיון.

בהגהות מילואי משפט על הנתיבות מוכיח כדעת הש"ך שהניזק רשאי לדרוש תיקון הנזק ממה שכתב רבינו פרץ בב"ק דף מט ע"ב ד"ה החופר בענין אדם שחפר בור בחצר חבירו שחייב על נזקי בור וז"ל: "אם נתרצה בעל החצר לקבל ממנו נזקי החצר ממה שנתקלקל על החפירה הכי נמי דנסתלק החופר לגמרי מיהו מיירי כגון שלא נתרצה לקבל ממנו אלא רוצה שישתמנו ויכול לכופו על כך ומחייב לעולם החופר על נזקי בעל החצר עד שישתמנו או שיכסנו". אמנם ניתן לדחות את הראיה ולומר שדברי רבינו פרץ אינם רק לענין חיוב נזקי בור, שהחופר חייב בנזקים עד שיכסה את הבור, ככל חופר בור ברשות הרבים. אבל לא כתב רבינו פרץ שבעל החצר רשאי לדרוש לסתום את הבור מצד הנזק של החצר.

דעת האחרונים שהניזק יכול לדרוש תשלום ממוני

החזון איש בב"ק סי' ו אות ג מביא דעת הש"ך, התומים והנתיבות שהמזיק רשאי לתקן את הנזק, אך חולק עליהם וסובר שאפילו בדבר שניתן לתקן חיובו של המזיק אינו לתקן את הנזק, אלא לשלם את ההפסד הממוני של הניזק, ועלות התיקון אינו אלא דרך למדוד שיעור הנזק. ולכן הניזק רשאי לומר שהוא אינו מעוניין לתקן את הכלי לעולם, ואף על פי כן יצטרך המזיק לשלם את הנזק. החזון איש מוכיח כן מהגמ' בב"ק דף פה ע"א שאם הנחבל דורש מהחובל שיתן לו דמי הריפוי, והוא ירפא את עצמו, החובל יכול לסרב ולדרוש שלא לשלם אלא לרפוא בעצמו, בטענה שהנחבל לא ירפא את עצמו ויצא עליו שם רע. ואם נאמר שהדין בנזקין הוא שהמזיק חייב רק בתיקון הנזק ולא בנזק הכספי, למה הוצרכו בגמ' לטעם מיוחד בריפוי. החזון איש מוסיף שיש נפקא מינה נוספת לדינא, אם מחיר התיקון ירד משעת הנזק עד שעת התשלום, הרי שלפי הש"ך יוכל המזיק להפטר בתשלום עלות התיקון לפי המחיר בשעת התשלום, ולפי דבריו יצטרך לשלם עלות התיקון לפי המחיר שהיה בשעת הנזק.

גם הגר"מ פיינשטיין סובר כדעת החזון איש, שבספר דברות משה בב"ק סי' נו דן בענף ב בגדר חיוב ריפוי, אם החיוב הוא בגלל שהחובל הפסיד לנחבל את הכסף שהוא צריך להוציא כדי להתרפאות, ודמי ריפוי הוא ככל חוב של נזק, או שמוטל על החובל לדאוג שהנחבל יתרפא, ותשלום דמי ריפוי הוא אמצעי לרפאות את הנחבל. ובהמשך בענף ג (ד"ה והנה) הוא מוכיח שיסוד החיוב הוא הריפוי מהגמ' בב"ק דף פה ע"א שלולא הטענה שהנחבל חושש להתרפאות מן החובל היה החובל יכול לרפא בעצמו, ואם החיוב לשלם ריפוי הוא מדין מזיק "אף בלא טעמים אלו מ"ט לא יוכל הניזק מעצם הדין לומר שישלם לו הממון שחייב לו בעד הריפוי והוא יתרפא ממי שירצה... ומ"ט לא יוכל הניזק כשניחא ליה יותר בממון ואינו רוצה להתרפאות כגון בריפוי... דיש הרבה אנשים שירצו יותר בממון". מדבריו נראה שהיה סובר בפשיטות כדעת החזון איש

כוס תנחומין

נשגר קמי הרב חיים מנחם מנדל הכהן באואר שליט"א מחברי כולל "אוהל יוסף" ולמשפחתו החשובה שיחי' בהלקח מהם אביהם הגדול רודף צדקה וחסד מוקיר תורה ולומדיה הרב יוסף ב"ר אברהם הכהן באואר ז"ל הקב"ה ירפא שברם ויעלה מזור למכתם ומחה דמעה מעל כל פנים

ת.נ.צ.ב.ה.

ניתן להקדיש ולהנציח את העלון הבא עד ליום כ' סיון ה'תשס"ט

בטלפון: 02-5023637 או בפל': 052-7642-346